

בסך הכל מוזיקה אחרת

ב"המסע אל הים" חמישה סיפורים אוטוביוגרפיים שבהם תיארה המשוררת הגדולה מרינה צוואייבה את חוויות ילדותה. הקובץ מפגיש אותנו עם ילדה עם עולם פנימי עשיר להפליא, המשוחזר בידי הסופרת הבוגרת בנאמנות בלתי רגילה

סיון בסקין

כל דבר הופך לליריקה. וחוקי הליריקה הם היחידים הראויים לשמש לבני אדם כחוקי החיים

המבריקה של צוואייבה, ומיליונים רבים אחרים. "אבא והמוזיאון שלו" על מפעלו התרבותי העצום של אבי המספרת, פרופ' צוואייבה, שהשקיע שנים רבות מחייו בהקמת מוזיאון מופלא לאמנות.

בספר אנחנו פוגשים ילדה קטנה בעלת עולם פנימי עשיר בצורה בלתי רגילה, המשוחזר על ידי צוואייבה הבוגרת בנאמנות בלתי רגילה. ברור לי שאכן מדובר בשחזור נאמן של נפש הילדה האמיתית מרינה, ולא בהשלמת הזיכרונות על ידי רמיון הסופר הבוגר או בשיפוץ הילדות בדיעבד לטובת הסופר הבוגר. (במאמרה "תשובתי לאוסיפ מנדלשטם" חושפת צוואייבה את ניסיונו לשפץ בפרוזה את הילד שהיה, ועושה זאת בעזרת שיריו, מפני ששירים לעולם מייצגים את נפש המשורר טוב יותר מכל אמירה בעל פה). ובכן, נאמנותה של צוואייבה לעצמה אינה מוטלת בספק, הן משום ששיריה נובעים באופן ישיר ומימי מאותן אהבות מן הילדות המוקדמת, והן משום שאורה המחשבה של מרינה הקטנה, העולה מן הסיפורים, מוכר לי וזכור לי היטב מילדותי שלי. אסוציאציות מסוג "דודה זה דורה" (המאירי המהולל גוסטב דורה), ואילו רהמי הוא הילד רמי מתוך Sans Famille (באין משפחה) של הקטור מלו" (עמ' 13) עברו גם אצלי מבוקר עד ערב, ואם אהבתי משהו או משהו, הרי שחיפשתי בכל מקום, כשם שמרינה הילדה חיפשה את השד שלה. "אך הנה מילה חדשה לגמרי – אהבה. כשחם בחזה, בתוך חלל החזה ממש (כל אחד מכיר את זה) ולא מספרים לאיש – זו אהבה. לי תמיד היה חם בחזה, אבל לא ידעתי שזו – אהבה. אני חשבת – שאצל כולם כך, תמיד – כך. והתברר – שרק אצל הצוענים" (עמ' 107).

כאמור, שיריה וחייה של צוואייבה נובעים היישר מילדותה לצד אביה המסור והחרוץ ואמה, הליריקנית של הפסנתר. איזהמשיכה של

מרינה צוואייבה, המסע אל הים, מרוסית: רנה ליטוין, חרגול, 251 עמ'

הנה התרגשות: חנות ספרים תל-אביבית, אותיות עבריות המתחזות לאלף-בית יומימי, ומתוכן מביטות אלי פניה המוכרות, האהובות, של מרינה. מרינה צוואייבה, משוררת וסופרת. ענקית, אהובה (אני כבר חוזרת על עצמי, ואעשה זאת שוב). 1892, מוסקבה; 1941, ל'אבנגה (עיירה נידחת במזרחה של רוסיה האירופית). באמצע, שבע-עשרה שנות הגירה: תחילה פראג, אחר כך פריז. לא הבירות עצמן, כי אם לעולם פרוורי הפועלים שלהן: הזולים יותר. באמצע, שירה גדולה, ופרוזה שהיא שירה גדולה. בפרוזה הזאת מתרכז הספר הנוכחי: "המסע אל הים", בתרגומה של רנה ליטוין.

אני גאה להכיר (ולא רק לשם גילוי נאות), שספר הפרחה הקודם של צוואייבה שראה אור בעברית יצא בתרגומי "סיפוריה של סוניצ'קה", אחת בית, (2005), ושפירסמתי גם מבחר גדול משירתה בכתב העת "הזו". על כן התרגשתי מהספר החדש – ומהפנים על עטיפתו – כפולה ומשולשת: התרגשות של מי שזכה לחלוק את אהבתו הגדולה. "מה, גם את?"

"מה, גם את?" הוזה הוא אולי הדבר שחשך יותר מכל למרינה הילדה והנערה, מלכת האהבות הבודדות, מעריצתם הברדלנית של נפוליאון ושרה ברנאר (מעריצים רבים היו להם, אבל מי אהב אותם, את יקירי ההמון, באופן כל כך נפרד, כל כך סנטימנלי?), המתעקשת ללכת בעקבות בחירותיה הגאות של טטיאנה, גיבורת "בגני אנייגין". אך החיסרון הזה, היעדר השותפות הזה, היה גם יקר ללבה. כמו שהיא עצמה אומרת בסיפור "השד", המתאר ברית סודית בין ילדה בת שבע לשד מסתורי: "לך אני חייבת (...) את מודעותי הראשונה לעליזונות ולנכחיות, שכן לילדות האחרות מן האגף שלנו לא הלכת" (עמ' 85).

בספר חמישה סיפורים, כולם אוטוביוגרפיים ומתמקדים בחוויות הילדות של המספרת. "אמא ומוזיקה": על יחסיה הלא-פשוטים של ילדה רכה עם הנגינה המתחייבת-מהילדות לצד אמה, פסנתרנית מחוננת ונפש סוערת המטילה על עצמה ועל ילדיה משמעת-דוח קפדנית. "השד": כבר אמרתי. "פושקין שלי": על מקומו המרכזי, היחיד במינו, של המשורר הענק בילדותה ובעיצוב אופיה של המספרת. "הבית ליד פִּימן הוקן": על משפחת קרובה המרתקת, משפחת אילובאיסקי – היסטוריון זקן וקשות, אשתו הפורטת את הקשיחות לקטנוניות והממוררת בכך את חיי ילדיה, ילדים המתים מוות טרגי וצעיר מאותה שחפת-הרה-קסמים, מחלת המאה, שממנה מתה בגיל 37 גם אמה

מרינה הקטנה לנגינה, שציערה את האם, כבר אז היתה "בסך הכל מוזיקה אחרת" (עמ' 41). "מתוך מוזיקה זו שהפכה לליריקה, כבר לא שחינו עוד אל אור היום!" (עמ' 29), מעידה צוואייבה. עוברות שנים אחדות, ובגיל תשע אנחנו מקבלים את הסצנה הבאה: מרינה החולה מבקשת שיביאו לה מהיריד "שד בבקבוק". אמה מנסה לעניין אותה בהסבר הפיזיקלי: מדוע השד בבקבוק מקפץ (משום שבתוך הבקבוק יש ספירט, שמתחמם ביד ומתפשט, ומקפיץ את השד). מרינה מגלה עניין מועט בלבד בפיזיקה הזאת, עד ש"הו, אמא! הרעתי פתאום בשמחה ובקול. 'ספירט'פיר הרי זה חרוז, אמא? (במקור: צ'וֹדִי־ספירט, כלומר שד-כוהל). 'לא', אמרה אמא, הפעם כבר מאוכזבת מאוד, 'פיר-שיר זה חרוז, אבל ספירט... רגע, רגע, נדמה לי שאין...' 'ובקבוק?' שאלתי בצימאון דעת רוחק" (עמ' 82). אצל הילדה שקיבלה את "השיעור הראשון בספירה, השיעור הראשון במדידה, השיעור הראשון בחומר, השיעור הראשון בהיררכיה, השיעור הראשון בחשיבה..." (עמ' 98) מאנדרטת פושקין הכושית, ואילו "שיעור באומץ. שיעור בגאווה. שיעור בנאמנות. שיעור בגורליות. שיעור בבדידות" (עמ' 116) מפושקין עצמו, באמצעות גיבורתו טטיאנה – לא רק המוזיקה, כי אם גם הפיזיקה, כמו גם כל דבר אחר, הופכת לליריקה. וחוקי הליריקה הם היחידים הראויים לשמש לבני אדם כחוקי החיים.

אצל האם, הליריקה הזאת חיה בקלידי הפסנתר. אצל האב – בפסליו של המוזיאון שהוא רואה בעיני רוחו ולבסוף זוכה לפתוח בעולם הממשי. אצל מרינה – אנחנו יודעים היכן היא. (בכל מקום). ואילו סופו הטרגי של בית אילובאיסקי נובע מכך שילדי המשפחה נמשכים לליריקה זו, ואילו הוריהם – לא רק האם שקברה את נעוריה בתוך ארגזי הברז האינוסופיים, אלא גם האב, היסטוריון מחונן הכותב ספרים רבי קסם, הרודה בבני ביתו והדוחה את צוואייבה באנטישמיות שלו – מדכאים את הליריקה בילדיהם ואף בתוך עצמם. ליריקה חנוקה היא מוות בטוח. רנה ליטוין, מבכירי המתרגמים שלנו, עשתה עבודה נאמנה וטובה מאוד בבחירותיה ובתרגומה (וכן בהחלטתה הצורקת לצרף לספר את תרגום שירו של פושקין "אל הים", שרוחו שוררת על הספר כולו), על אף הטעויות שמצאתי פה ושם, שרובן נסלחות. מה לא הייתי סולחת למי שמנסה לתרגם את צוואייבה את היעדר החום ההוא בחזה. לשמחת, בספר הנוכחי החום הזה נוכח – כמו שקורה "ק" אצל הצוענים".